

НАУКОВА РОБОТА

на тему:

**«СВІТОВІ ФІНАНСОВІ КРИЗИ: ПРИЧИНИ, НАСЛІДКИ ТА
МОЖЛИВОСТІ РАНЬОГО ПОПЕРЕДЖЕННЯ»**

під шифром «fincrisis_prevention»

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
Розділ 1. Теоретико-методичні аспекти дослідження світових фінансових криз.....	7
1.1. Сутність та причини виникнення світових фінансових криз.....	7
1.2. Сучасні підходи до типологізації світових фінансових криз.....	9
Розділ 2. Макроекономічні індикатори світових фінансових криз як елемент систем раннього попередження.....	12
2.1. Історичний досвід розвитку світових фінансових криз.....	12
2.2. Основні індикатори системи раннього попередження світових фінансових криз.....	16
Розділ 3. Удосконалення науково-методичних підходів до раннього попередження фінансових криз.....	21
3.1. Модель контролю виникнення світових фінансових криз за макроекономічними індикаторами.....	21
3.2. Практичне застосування моделі контролю виникнення фінансових криз за макроекономічними індикаторами.....	24
ВИСНОВКИ.....	30
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	31
ДОДАТКИ	35

Актуальність теми дослідження. Сучасна світова фінансова система є складним динамічним механізмом, стабільне функціонування якого є необхідною умовою розвитку як національних економік, так і світового господарства в цілому. Водночас, світова фінансова система може бути небезпечним джерелом виникнення шоків та потрясінь.

Історичний розвиток світового господарства зазнав впливу такого явища, як світові фінансові кризи. Вони еволюціонували та трансформувалися разом із розвитком світової економіки, процесів інтеграції та глобалізації. Постійний динамічний розвиток міжнародних економічних відносин обумовлює зростання швидкості розповсюдження та підвищення складності подолання наслідків фінансових криз. Вони перетинають кордони національних економік та набувають світових масштабів, виникають все частіше і набувають все більш руйнівних наслідків. Подальша фінансова глобалізація сприяє поширенню періодів світової фінансової нестабільності, що обумовлює необхідність їх постійного моніторингу, системного вивчення та аналізу. Своєчасне виявлення передкризових факторів та формування дієвого запобіжного інструментарію дозволить зменшити негативні наслідки світових фінансових криз.

Вагомий внесок до розвитку теорії світових фінансових криз зробили як вітчизняні, так і зарубіжні вчені-економісти, серед них: А. Бенерджи, М. Бордо, О. Барановський, В. Геєць, Ш. Геффернан, К. Кіндлебергер, І. Ларіонова, О. Мозговий, Д. Сакс, А. Шварц та інші. Питання дослідження шляхів зниження та подолання наслідків світових фінансових криз знайшли своє відображення у роботах П. Буряка, С. Вайна, В. Грищенко, О. Кузнецова, І. Лютого, Ю. Макогона, Т. Марени, С. Міщенко, М. Фрідмана та ін.

Наявність великої кількості наукових праць із зазначеної тематики свідчить про значний інтерес вчених-економістів до питань дослідження сутності, причин та механізмів прояву світових фінансових криз. Разом із тим, можливості створення дієвих механізмів попередження фінансових криз як

основи системи ефективного управління ними досі знаходяться на стадії вивчення. Усе вищезазначене обумовлює *актуальність теми дослідження*.

Мета та задачі дослідження. *Метою дослідження є розвиток теоретичних основ дослідження причин і типології світових фінансових криз та удосконалення науково-методичних підходів щодо застосування систем раннього попередження фінансових криз.*

Для досягнення даної мети в роботі було поставлено та вирішено наступні *задачі*:

- дослідити сутність та узагальнити причини виникнення світових фінансових криз;
- систематизувати сучасні підходи до типологізації світових фінансових криз;
- дослідити історичний розвиток світових фінансових криз;
- обґрунтувати основні індикатори системи раннього попередження світових фінансових криз;
- розробити модель контролю виникнення світових фінансових криз за макроекономічними індикаторами як основи систем раннього попередження криз;
- здійснити практичну апробацію моделі контролю виникнення фінансових криз за макроекономічними індикаторами.

Об'єктом дослідження є процеси розвитку світових фінансових криз; **предметом вивчення** виступають теоретико-методичні засади та науково-практичні аспекти розвитку світових фінансових криз і формування систем їх попередження з метою мінімізації впливу фінансових шоків на розвиток світової та національної економік.

Методи дослідження. *Теоретичною основою* дослідження є фундаментальні положення сучасної економічної науки та міжнародної економіки, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених у сфері дослідження світових фінансових криз.

У процесі написання роботи використовувались загальнонаукові та спеціальні *методи* дослідження, а саме: методи індукції та дедукції, логічний метод (при визначенні сутнісних характеристик світових фінансових криз, дослідженні їх причин та типів); історичний метод, метод порівняльного аналізу (при дослідженні історичного досвіду розвитку світових фінансових криз); метод наукової абстракції, системний підхід (при обґрунтуванні основних індикаторів системи раннього попередження світових фінансових криз); структурно-функціональний метод, метод узагальнення (при розробці моделі контролю виникнення світових фінансових криз за макроекономічними індикаторами); методи аналізу та синтезу, статистичні методи, методи графічного, факторного аналізу та економіко-математичного моделювання (у процесі практичної апробації моделі контролю виникнення фінансових криз за макроекономічними індикаторами).

Інформаційною базою дослідження є статистичні бази даних, аналітичні матеріали та офіційні звіти Національного банку України, агенства [Bloomberg](#) та сервісу Кпоета, дані відкритої звітності міністерств та відомств України; наукові розробки вітчизняних і зарубіжних вчених; періодичні видання; матеріали міжнародних конференцій; ресурси глобальної мережі Internet.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в обґрунтуванні моделі контролю виникнення фінансових криз за макроекономічними індикаторами як складового елементу систем раннього попередження фінансових криз.

Теоретичне значення роботи полягає в систематизації та розвитку теоретичних засад типологізації фінансових криз, а також в удосконаленні науково-методичних підходів до формування систем попередження світових фінансових криз. **Практична цінність роботи** полягає у практичній апробації економіко-математичної моделі контролю виникнення світових фінансових криз за макроекономічними індикаторами на прикладі кількох розвинутих країн та країн, що розвиваються, що дозволило виявити найбільш ймовірні джерела розвитку фінансової кризи.

Наукову роботу виконано відповідно до тематики комплексної теми кафедри економіки та міжнародних економічних відносин Маріупольського державного університету «Теоретико-методологічне забезпечення та розробка інструментарію модернізаційної моделі регіонального розвитку в нових територіально-просторових умовах» (номер держреєстрації 0118U0000551), в рамках якої автором удосконалено науково-методичні підходи щодо формування систем попередження світових фінансових криз, а саме розроблено модель контролю виникнення фінансових криз за макроекономічними індикаторами, яку практично апробовано при оцінці ймовірності розвитку фінансових криз у вибірці країн, що належать до різних регіонів світу.

Результати наукової роботи впроваджено в начальний процес Маріупольського державного університету і використано при викладанні дисципліни «Міжнародні фінанси».

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження доповідались автором та отримали схвалення на трьох науково-практичних конференціях, а саме: VI Міжнародній науково-практичній конференції «Особливості інтеграції країн у світовий економічний та політико-правовий простір» (м. Маріуполь, 2019 р.); I Всеукраїнській науково-практичній Інтернет-конференції з проблем вищої освіти і науки (м. Маріуполь, 2019 р.); Декаді студентської науки – 2019 (м. Маріуполь, 2019 р.).

Публікації. За результатами виконаного дослідження опубліковано 3 тези доповідей.

Обсяг та структура роботи. Наукова робота складається з титульної сторінки, змісту, вступу, трьох розділів основної частини, висновку, списку використаних джерел з 32 найменувань та додатків. Зміст роботи викладено на 30 сторінках друкованого тексту, включаючи 7 таблиць і 4 рисунки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СВІТОВИХ ФІНАНСОВИХ КРИЗ

1.1. Сутність та причини виникнення світових фінансових криз.

Сучасні фінансові кризи мають великий вплив на світове господарство, зі змінами закономірностей розвитку якого відбуваються і зміни параметрів цих криз. На ранніх етапах розвитку фінансові кризи не були масштабними, носили локальний характер з причин низького рівня економічних зв'язків між країнами. Подальший розвиток міжнародних економічних відносин зумовлює розповсюдження фінансових криз за межі кордонів національних економік.

На сучасному етапі розвитку наукової думки мається значний обсяг науково-практичних робіт стосовно трактування світових фінансових криз як негативного соціально-економічного явища у залежності від напрямку досліджень та характеру кризових явищ. Погляди вчених-економістів до розуміння цього явища є різними внаслідок того, що світові фінансові кризи є багатофакторними та корелюються з іншими видами криз. Представники різних наукових шкіл дають свої пояснення, визначення та обґрунтування причин фінансових криз. Так, на думку сучасних монетаристів, зокрема, А. Шварца, світові фінансові кризи виникають в результаті порушення функціонування банківської системи. Фінансова криза розглядається як криза банківської системи, основними ознаками якої виступають наочна банківська паніка, падіння довіри економічних суб'єктів до банків, масштабне неповернення депозитів. Для подолання та зменшення наслідків фінансової кризи А. Шварц рекомендує центральним банкам здійснювати підтримку платоспроможних банків інструментами ліквідності для зупинки знецінення їх активів [31].

К. Кіндлебергер пов'язує виникнення фінансових криз із діловими циклами та економічними кризами, що виникають в результаті дії зовнішніх чинників (війни, поява нових технологій та товарів, зміна політики держави) [32]. Також, на його думку у співавторстві з Г. Мінські, «фінансова криза» та «валютна криза» є синонімами, різниця лише в тому, що термін «валютна

криза» означає початковий етап фінансової кризи, який потім переходить у стадію різкого падіння цін на активи, порушення діяльності валютних ринків, масового банкрутства фінансового та нефінансового секторів [32].

М.І. Туган-Барановський також пов'язує виникнення фінансових криз з економічними кризами [22]. На думку А.Чухно, причинами фінансової кризи виступають дисбаланс між новими умовами економічного розвитку та існуючим механізмом регулювання співвідношення виробництва та грошово-фінансовою системою [23]. О.І. Барановський стверджував, що фінансова криза передбачає виникнення якісних та структурних змін в економічній системі, які чинять порушення у розвитку або руйнування національної фінансової системи та світових ринків [1]. На думку Д. Д. Сакса, при великих темпах відтоку капіталу відбувається паніка на фінансових ринках, стрімко зростають процентні ставки, падають курси національних валют та банкрутують банки [9].

П. Кругман запропонував теорію фінансових криз, яка згодом отримала назву «криза першого покоління», згідно з якою основною причиною фінансової кризи є відсутність рівноваги платіжного балансу країни [29]. У свою чергу Р. Флуд та Н. Маріон запропонували теорію фінансових криз другого покоління, згідно якої на швидкість поширення кризових ситуацій чинять вплив структурні та політичні фактори [29]. А.О. Мельник виділяє у якості основних причин фінансових криз невідповідність макроекономічного розвитку держав та відхилення макроекономічних показників від їх нормативів [16]. Зокрема, це співвідношення грошової маси агрегату M_2 до величини валютних резервів, зміна реального валютного курсу, обсяги заборгованості державного сектору та обсяги кредитування.

Подальші дослідження фінансових криз велися у напрямку стабільності фінансового ринку та потоків капіталу. Так, В. Гриценко зробив дослідження першої глобальної фінансової кризи та порівняв антикризові заходи відповідно до американського та європейського досвіду [6]. О. Кузнецов особливу увагу у дослідженнях приділяє історичним паралелям між причинами біржових криз ранніх етапів становлення капіталізму у США та іпотечної і біржової кризи [11].

На його думку, на розвиток світової фінансової кризи 2007-2009 рр. вплинула «інформаційна асиметрія» [11]. І. Лютим та О. Юрчуком здійснено аналіз розвитку глобального ринку фінансових послуг при кризових умовах та прояви кризи в Україні, а також досліджено антикризові заходи у світі [13].

Отже, існують різні точки зору щодо ідентифікації фінансових криз. Одні вчені називають кризою певні форми її прояву в будь-якій сфері грошово-фінансової системи. Інші вчені-економісти вважають фінансовою кризою ситуацію, коли зростає державний борг, виникає паніка на фондових ринках, падає вартість національної валюти та має місце гіперінфляція. Світову фінансову кризу спроможні викликати різні чинники, які мають індивідуальні ознаки та складно прогнозуються. Серед основних вчені-економісти виділяють порушення банківської системи, зовнішні фактори (стихійні лиха, війни), нові технології, стрімкі слабо прогнозовані зміни економічної політики країн, зрушення пропорцій між фінансовою системою та системою виробництва, глобалізаційні процеси. У всіх випадках негативними наслідками фінансових криз є зниження цін на акції та нерухомість, падіння експорту, обсягів кредитування та ВВП, спекулятивний бум, за яким слідує депресійні явища.

Таким чином, світова фінансова криза охоплює фінансові ринки, грошовий обіг та кредит, міжнародні фінанси та проявляється через стрімке зростання процентів, боргів, скорочення кредитів, масштабне падіння курсу цінних паперів, масові збитки на ринку деривативів, неконтрольоване падіння курсів національних валют. Запровадження дієвих та ефективних заходів щодо раннього попередження світових фінансових криз може значно впливати на їх перебіг та знизити втрати від їхніх дій та наслідків.

1.2. Сучасні підходи до типологізації світових фінансових криз.

Різноманітні пояснення дослідниками причин виникнення світових фінансових криз та розбіжності у їх трактуванні свідчать про необхідність їх групування за відповідними ознаками з метою їх наукової систематизації. На рис.1.1. наведено схему класифікаційних ознак світових фінансових криз.

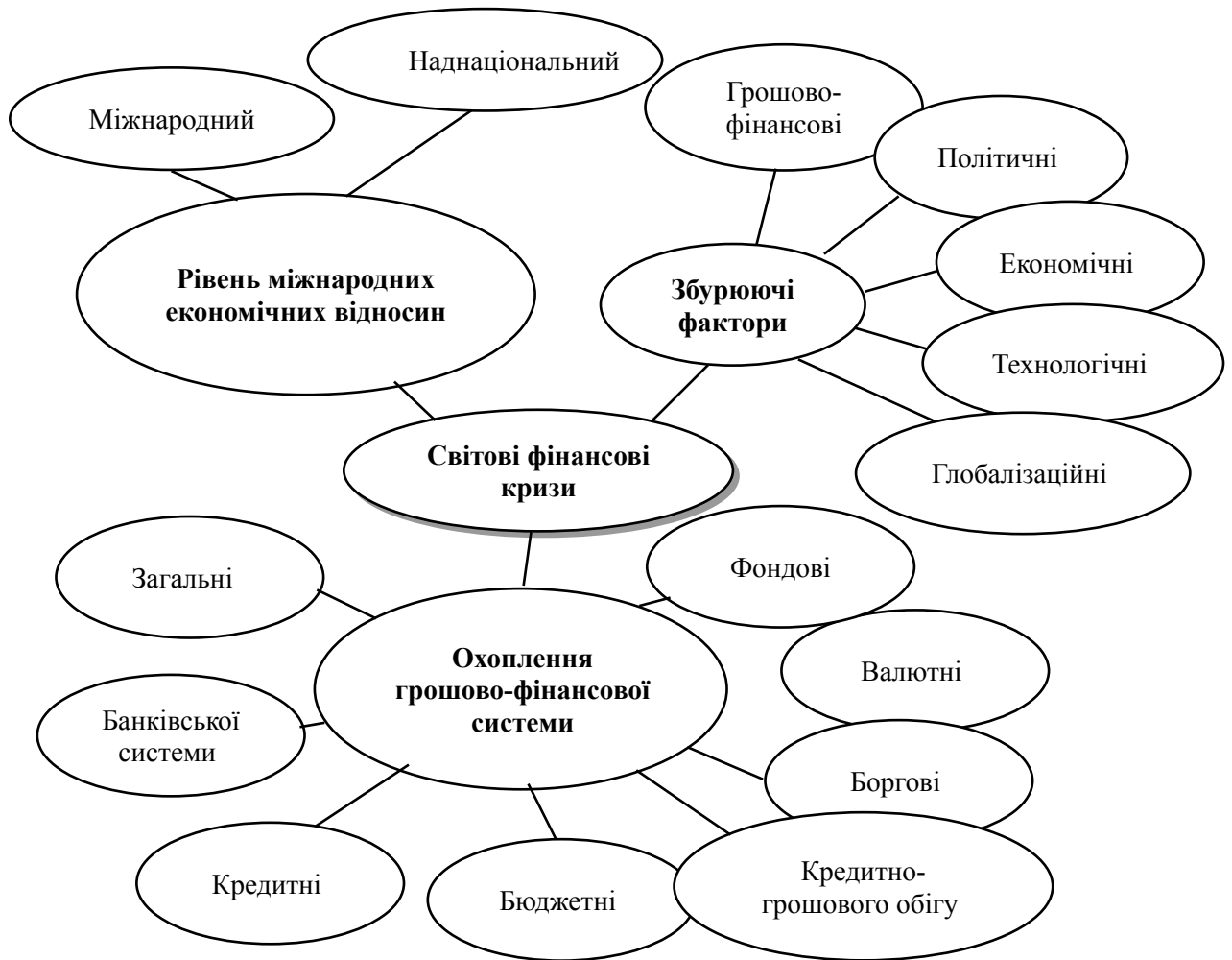

Рис. 1.1. Типологізація фінансових криз за окремими класифікаційними ознаками

Світові фінансові кризи за ознакою «рівень міжнародних економічних відносин» поділяються на міжнародні та наднаціональні [17, 21]. За ознакою охоплення грошово-фінансової системи фінансові кризи поділяються на: загальні, кризи банківської системи, кредитні, фондові, бюджетні, боргові та валютні [1-3, 10, 12-16, 18].

Ідентифікація світових фінансових криз також передбачає врахування збудуючих факторів та їх наслідки. Серед збудуючих факторів основними є: грошово-фінансові, політичні, економічні та технологічні. Збудуючі фактори світових фінансових криз пов'язані з різними сферами міжнародних відносин та мають досягати певної сили. До грошово-фінансових факторів збурення відносяться нестабільність банківської системи, зростання частки сумнівних кредитів, гіперінфляція, завищення валютних курсів, зростання державного

дефіциту та боргу, великий рівень дефіциту платіжного балансу, доларизація економіки, зростання кількості деривативів на фондових ринках. Основними наслідками цієї групи факторів є: зменшення експорту, падіння цін на нерухомість та акції, різке падіння обсягів кредитування, падіння ВВП, спекулятивний бум [6]. Прикладом політичних факторів є глобалізаційні політичні процеси, корупційні процеси, політичні помилки у політиці уряду, зміни нормативних актів тощо. До економічних факторів відносяться: стрімке зростання попиту на нерухомість та нераціональні очікування бізнесу, що викликає міжгалузевий перелив капіталу та розширення банківських високо ризикованих операцій. Технологічні фактори – це інноваційні технології, продукти та інноваційні методи управління. В результаті дії цієї групи факторів зростає прибутковість у певних галузях виробництва, що, в свою чергу, спричиняє міжгалузевий перелив капіталу, потім виникає спекулятивний бум і мають місце нові ризики. На зміну буму приходять паніка і потрясіння світового фінансового ринку. При спекулятивному бумі поширюється спекулятивне фінансування (зобов'язання є більшими за надходження коштів), домогосподарства та бізнес збільшують позики і не можуть їх повернути. Продукти і активи фірм починають швидко розпродаватися, виникає ринкове похвалення. Внаслідок великої пропозиції активів ціни на них падають.

Прикладом глобалізаційних факторів є різкі коливання руху міжнародного капіталу, дії транснаціональних корпорацій (ТНК) щодо контролю цього руху та руху прямих іноземних інвестицій. ТНК контролюють певні галузі та диктують умови цілим державам, особливо малим, здатні формувати попит та ухилятися від економічного і політичного контролю.

Отже, запропонована класифікація світових фінансових криз враховує зв'язки причин та наслідків за ознаками: охоплення грошово-фінансової системи, рівень міжнародних економічних відносин та збурюючі фактори. Збурюючі фактори викликають світові фінансові кризи за рахунок реалізації причинно-наслідкових економічних механізмів. В результаті виникають суперечності між економічними потребами та грошово-фінансовою системою.

РОЗДІЛ 2. МАКРОЕКОНОМІЧНІ ІНДИКАТОРИ СВІТОВИХ ФІНАНСОВИХ КРИЗ ЯК ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМ РАННЬОГО ПОПЕРЕДЖЕННЯ

2.1. Історичний досвід розвитку світових фінансових криз.

З'ясування сутності, основних причин, тенденцій та закономірностей світових фінансових криз на основі проведення історичного аналізу дає змогу провести паралель між економічною розвиненістю країни та масштабом кризи. За умов низького рівня економічного розвитку і зв'язків фінансові кризи мали локальний характер. Розвиток міжнародних фінансових відносин та інтеграції спричиняє перетин кордонів фінансових криз і набуття ними ознак світових.

Світові фінансові кризи відомі з часів ХХ ст., що представлено у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Основні характеристики світових фінансових криз часів ХХ століття

Період	Країна, у якій зародилася криза	Основні причини	Набуття ознак економічної кризи
1907 р.	Великобританія	Підняття облікової ставки центральним банком Великобританії	Так
1914 р.	Великобританія, Німеччина, Франція, США	Розпродаж паперів іноземних емітентів для фінансування воєнних дій	Ні
1920-1922 рр.	Великобританія, Голландія, Данія, Італія, Норвегія, США	Післявоєнна дефляція та спад виробництва	Так
1929-1933 рр. (Велика депресія)	США	Велика монополізація економіки провідних країн світу	Так
1987 р.	США	Відтік інвестицій у наслідок зниження капіталізації декількох крупних компаній	Ні
1997-1998 рр. (Азійська криза)	Південно-Східна Азія	Перевищення частки короткострокового боргу золотовалютних резервів. Порушення бюджетної дисципліни урядами	Так

Джерело: складено на основі [17, 21, 23]

Першою світовою фінансовою кризою ХХ ст. вважають кризу 1907 р., яка незабаром набула ознак економічної і за часів золотого стандарту мала найбільш руйнівні наслідки. Кризою уразило 9 країн. Банк Великобританії у 1906 р. підняв облікову ставку з 3,5 % до 6%, що і спровокувало цю кризу. В результаті із США відбувся відтік капіталу. На фондовому ринку Нью-Йорка ділова активність уповільнилась на початку 1907 р. І вже у жовтні цього року криза ліквідності трастових компаній перейшла і на комерційні банки. Потім криза розповсюдилась на Францію, Італію та інші країни.

Наступна світова фінансова криза мала місце у 1914 р. як наслідок потужного розпродажу паперів іноземних емітентів урядами Великобританії, Німеччини, США та Франції для фінансування військової діяльності першої світової війни [17]. Особливістю цієї кризи є те, що вона почалася відразу у декількох країнах після ліквідації іноземних активів сторонами, що воюють. Інтервенції центральних банків дещо пом'якшали банківську паніку у США та Великобританії.

У 1920-1922 рр. відбулися банківські та валютні кризи у Великобританії, Голландії, Данії, Італії, Норвегії та США, як результат післявоєнної дефляції та спаду виробництва. Ця криза незабаром перейшла у економічну.

1929-1933 рр. у наукових джерелах називаються часом Великої депресії. 24 жовтня 1929 року на Нью-Йоркській фондовій біржі ціни на акції різко знизились, що незабаром розорило власників цінних паперів (ціни на них впали на 60-70%). Акції таких великих компаній, як «Американська компанія телефонів і телеграфу», «Загальна електрична компанія», «Загальна компанія двигунів» за тиждень знизились на 200 пунктів. Протягом місяця власники акцій втратили приблизно 15 млрд. дол. Падіння курсів тривало, і наприкінці 1929 р. збитки склали 40 млрд. дол. Заводи, банки, фірми збанкрутіли, безробіття досягло величезних масштабів. Промислове виробництво скоротилось у США на 46%, Великобританії – 24%, Німеччині – 41%, Франції – 32% [17]. Для утримання негативних наслідків кризи у США було проведено

реформи – на два тижня було закрито всі банки країни, 40% слабких банків ліквідовано, а золото було вилучено з обігу [17].

Наступна світова фінансова криза також розпочалася у США. 19 жовтня 1987 р. відбулося падіння на 22,6% індексу Dow Jones Industrial. Потім зазнали обвалу фондові ринки Австралії, Канади та Гонконгу.

У 1997-1998 рр. відбулася криза у країнах Південно-Східної Азії, яка поширилась згодом на Латинську Америку. Факторами, що спричинили цю кризу, є негативні очікування інвесторів та їх вихід з цих ринків, що в свою чергу призвело до падіння курсів валют та цінних паперів. Криза розвивалась і розповсюдилась на інші країни. Індекс Dow Jones знизився у 1997 р. на 7%, котирування ринків, що розвиваються, та європейських держав також упали [17]. Обсяг ВВП у 1998 р. знизився у Гонконгу на 6%, Індонезії на 13,1%, Південній Кореї на 6,9%, Малайзії на 7,4%, Тайланді на 10,5% [17]. Слід відмітити, що уряди цих країн швидко відреагували на кризу і почали перетворення у фінансовому та економічному секторах. Позитивним було надання їм кредиту МВФ у розмірі 117,7 млрд. доларів.

Зазначені події створювали інформаційне середовище, яке генерувало сигнали щодо необхідності створення дієвих механізмів раннього попередження фінансових криз з метою захисту фінансової системи. Але такі механізми не було запроваджено, і на фоні відносного економічного зростання 1999-2007 рр. прийшла наступна світова фінансова криза.

Світові фінансові кризи мають характер фінансової нестабільності у поєднанні із структурною розбалансованістю реального економічного сектору, що супроводжується спадом у виробничій сфері. Криза у 2008-2009 рр. у науковій літературі описується як така, що є яскравим прикладом втілення описаних факторів. Ця криза народилася у фінансовій системі США та набула швидкого розповсюдження як результат значної глобалізації цього сектору.

Науковці виділяють три етапи перебігу кризи 2008-2009 рр. Перший етап кризи тривав з липня 2007 р. по серпень 2008 р. У цей період розвивається іпотечна американська криза. Загальний обсяг втрат світової фінансової сфери

склав 800 млрд. дол. США [12]. Загальна тенденція кризи характеризувалася зниженням капіталізації фондових ринків та падінням біржових індексів.

Другий етап кризи розпочався на початку 2008 року і характеризувався зміною фінансових потоків у інші активи (сировина та енергетика) внаслідок продовження падіння фондових ринків. Цей етап має характер кризи ліквідності. В цей час банківські установи свої гроші нікому не довіряли, і торгівля йшла лише за рахунок «чужих» грошей [21].

Третій етап кризи спостерігався наприкінці 2008 р. та мав вигляд «паралічу кредиту», характеризувався кризою ліквідності та значною недовірою до банківської системи. Серед наслідків цього етапу науковці виділяють плеяду банкрутства міжнародних фінансових компаній, розповсюдження кризи на реальний економічний сектор, падіння попиту на всіх ринках та обвал цін на ринках сировини. У середньому за період серпень-вересень 2008 р. ціна на метал знизилась на 18,3%, на нафту – 26,5%, міжнародні валютні резерви скоротилися на 0,6 млрд. дол. США [12].

Для запобігання подальшої дії кризових явищ уряди декількох країн (США, Великобританія, Німеччина, Росія, країни Бенілюксу) ухвалили рішення щодо державної підтримки деяких фінансових установ [12].

Науковцями виділяються такі основні напрямки для запобігання дії кризи: «м'яка націоналізація» - для запобігання банкрутства деяких важливих кредитних установ; блокування «набігів» вкладників та стримування політики протекціонізму світової торгівлі. Вже у травні 2009 р. на світовому фінансовому ринку відбулося зростання головних індексів (рис. 2.1).

Для подолання фінансової кризи відбувалося потужне державне втручання для збереження ефективності діяльності комерційних банків через надання «податкових канікул», зниження норм резервних вимог інвестиційних банків, збільшення державних гарантій для банківських депозитів. Вдалося стримати масові атаки вкладників за винятком Іспанії та України [12]. Було надано кредити МВФ десяткам країн.

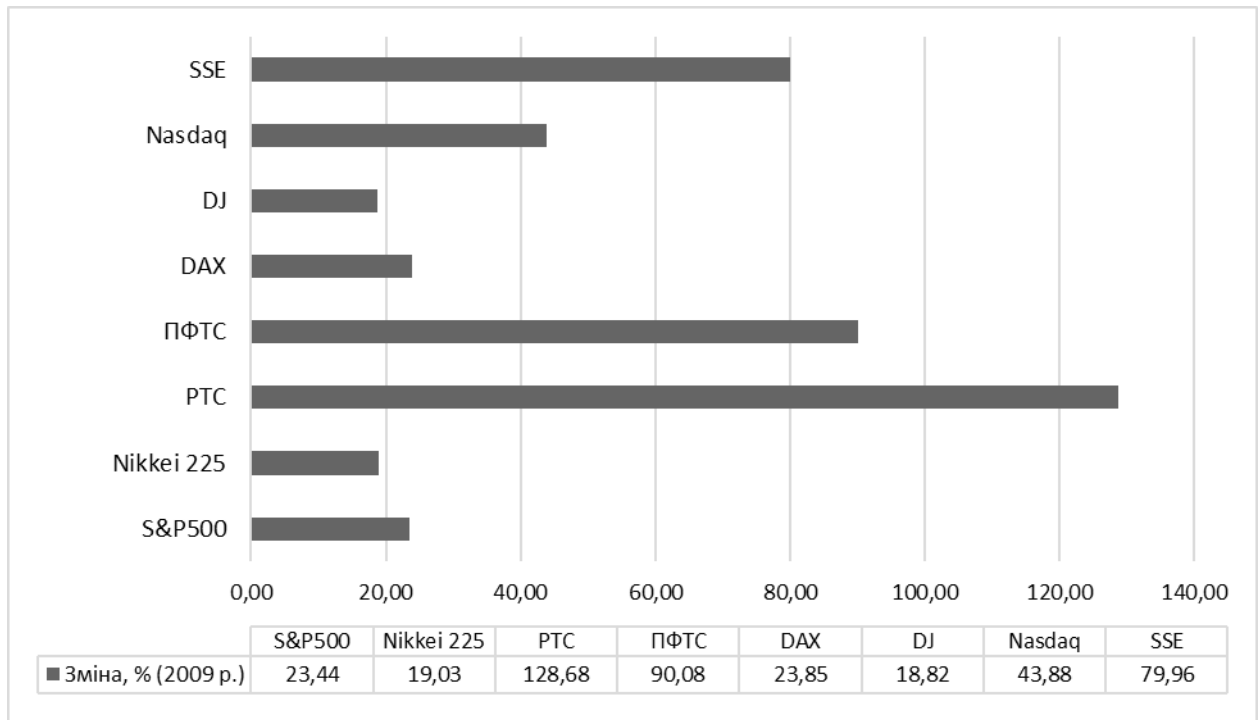

Рис. 2.1. Зміна провідних індексів світового фінансового ринку у 2009 р., %

Джерело: складено за даними НБУ

Серед найбільш вагомих причин настання світової фінансової кризи 2007-2009 рр. аналітики називають трансформацію американської валюти у міжнародну без певних зобов'язань, життя в борг без всяких гарантій економіки США і її нездатність розрахуватися з банками. У 2009 р. спостерігається економічне пожвавлення у країнах ЄС, але вже у 2010 р. виникли фінансові кризи у Греції, Ірландії, Іспанії та Португалії, які вже мали боргові витоки.

Отже, ретроспективний аналіз розвитку фінансових криз дозволяє ідентифікувати причини кризових явищ на світовому фінансовому ринку та розробляти дієві механізми раннього реагування на перші передвісники фінансових потрясінь.

2.2. Основні індикатори системи раннього попередження світових фінансових криз.

Світові фінансові кризи мають об'єктивний характер та швидкий перебіг кризових ситуацій, але вони можуть бути керованими з точки зору прогнозу їх

перебігу та зменшення негативних наслідків. Відповідно до Декларації саміту «Групи 20», на теперішній час зверталось недостатньо уваги до зростаючих ризиків фінансових ринків, і необхідним є вживання певних заходів для раннього врегулювання світових фінансових криз.

Описані в роботі чисельні світові фінансові кризи визивають інтерес до визначення основних макроекономічних індикаторів, на основі яких буде доречно розробити систему контролю для раннього попередження кризових явищ у фінансовому секторі.

На сучасному етапі розвитку економічної науки не існує загально визнаного переліку основних макроекономічних індикаторів раннього попередження фінансових криз. Тому існує проблема відбору відповідних макроекономічних індикаторів, яка при цьому є доволі складним завданням в аналізі нестабільності світової фінансової системи. Міжнародні організації розробляють різні методи оцінки фінансового стану національних економік, але слід зауважити, що ці підходи в основному носять методичний характер.

Міжнародним валютним фондом розроблено багато баз даних, на основі аналізу яких можливе визначення фінансової нестабільності, серед яких: статистика зовнішнього боргу; спеціальний стандарт поширення даних (SDDS); індикатори фінансової стійкості (FSI) [14]. SDDS містить показники оцінки розвитку фінансового, зовнішнього, реального, бюджетного та податкового секторів економіки та демографії населення країни [14].

FSI містить набір наступних показників [14]:

- показники оцінки діяльності депозитних корпорацій, якість і структура активів та зобов'язань, ліквідність, рентабельність, кредитні та ринкові ризики;
- рівень розвитку інших фінансових корпорацій (страхових компаній, пенсійних, інвестиційних фондів, дилерів цінних паперів та інших фінансових посередників) як співвідношення їх активів до сукупних активів фінансової системи і до ВВП;
- індикатори стабільності нефінансових корпорацій (корпоративних клієнтів банківських установ);

- індикатори стабільності домогосподарств як приватних клієнтів фінансових установ; показники ринкової ліквідності.

Також маються й інші методи оцінки фінансової нестабільності, такі як індикатори фінансової нестабільності за Ейхенгріном і Роузом [28] та індикатори фінансової нестабільності за методикою Інституту економіки перехідного періоду [8]. Однак ці методики стосуються розрахунку показників для національних економік і не дають відповіді на питання, у яких країнах найвища ймовірність виникнення фінансової кризи у майбутньому.

Світові фінансові кризи розвиваються унаслідок розвитку боргових, банківських, валютних, фондових криз та інших, які спочатку виникають на національному рівні, а потім поширюються і набувають ознак світових.

На основі аналізу наукових джерел [2-4, 10, 15, 18] узагальнено основні макроекономічні показники, які сигналізують про настання цих типів криз за спільними та індивідуальними ознаками (табл.2.2).

Таблиця 2.2

Основні макроекономічні показники фінансових криз

Тип кризи	Основні макроекономічні показники	
	Індивідуальні	Спільні
Боргові кризи	Частка урядових соціальних витрат у % до ВВП	Сальдо платіжного балансу
Банківські кризи	Валютизація активів банківської системи Індекс споживчих цін (зростання) Збільшення або високий рівень впливу капіталу з національної економіки Високі або зростаючі реальні процентні ставки Висока питома вага короткотермінових зобов'язань Високий рівень ризиків у банківській системі (недостатність наявного капіталу, слабе покриття зобов'язань ліквідними активами, висока частка прострочених позик у кредитному портфелі банків) Відношення виданих кредитів до ВВП	Валютний курс (значні коливання) Індекс інфляції (зростання темпів) Динаміка реального ВВП (зниження темпів) Зовнішній борг по відношенню до ВВП (зростання)
Валютні кризи	Рівень зовнішнього боргу Наявність додаткових джерел фінансування зобов'язань Рівень кредитування економіки	Рівень дефіциту бюджету (зростання)
Фондові кризи	Інверсія прибутковості операцій Кореляція цін на активи фондового ринку Аномальні коливання фондових індексів	Міжнародні резерви країни (падіння)

Джерело: складено на основі [2-4, 10, 15, 18]

Найбільш показовим є механізм дії спільних макроекономічних показників як передвісників настання фінансової кризи.

Сальдо платіжного балансу є сумою сальдо поточних рахунків та сальдо балансу руху капіталу. Надлишкове сальдо платіжного балансу означає заборгованість країни і приводить до зростання курсу національної валюти, дефіцит впливає на валютні резерви та збільшує інфляційні процеси. Отже, оптимальне значення сальдо платіжного балансу дорівнює нулю.

Щодо показника зовнішнього боргу, то згідно з методологією Всесвітнього банку, існує низька показників, за якими визначається зовнішній борг країни. Найбільш всеохопним є показник відношення загальної суми зовнішнього боргу до ВВП, який оцінює можливість країни обслуговувати свій зовнішній борг. Значення цього показника вище за 50% вважається критичним [7].

Валютний курс відображає динаміку основних макроекономічних показників національної економіки та сам впливає на їхню зміну [7]. Валютний курс впливає на перерозподіл національного продукту між країнами, на його основі здійснюється порівняння цін окремих країн, торговельного і платіжного балансів та є засобом інтернаціоналізації грошових відносин. Стабільність валютного курсу оцінюється на основі показника волатильності обмінного курсу, що розраховується як відношення стандартного відхилення обмінного курсу до квадратного кореня періоду часу у роках [5].

Фінансовим резервом безпеки вважаються міжнародні (золотовалютні) резерви у вигляді запасів іноземної валюти та золота, якими управляє центральний банк. Вони можуть бути використані для підтримки курсу національної валюти у разі настання кризи з метою підтримки конкурентоздатності національної економіки. Міжнародні резерви мають покривати вартість імпорту мінімум на три місяці, щоб забезпечувати належний рівень конкурентоспроможності національної економіки, при якому іноземний капітал не покидає країну. Міжнародний капітал покидає країну у разі низької конкурентоздатності, існування потужних корупційних процесів, слабкої банківської системи та низького рівня довіри до політики уряду.

Слід зауважити, що розглянуті макроекономічні показники втрачають інформаційну цінність при наявності значного часового лагу їх оприлюднення унаслідок швидкого розгортання кризових явищ [18].

Отже, на основі вищевикладеного виділимо наступні основні макроекономічні індикатори, які сигналізують про настання фінансової кризи:

- Сальдо платіжного балансу.
- Відношення зовнішнього боргу до ВВП країни.
- Волатильність обмінного курсу.
- Співвідношення темпів зростання міжнародних резервів країни та імпорту.

Необхідно зазначити, що цей перелік не є вичерпним. Відповідно до потреб конкретної ситуації до переліку індикаторів раннього попередження фінансових криз можна включати й інші показники. Контроль динаміки цих показників дасть можливість своєчасно визначати ймовірність зародження системної фінансової кризи або її конкретного різновиду (валютної, боргової тощо) та розробляти дієві управлінські рішення для запобігання переходу кризи до світового сектору.

РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО РАНЬОГО ПОПЕРЕДЖЕННЯ ФІНАНСОВИХ КРИЗ

3.1. Модель контролю виникнення світових фінансових криз за макроекономічними індикаторами.

Створення якісної системи контролю виникнення світових фінансових криз дозволить уникнути негативних економічних наслідків за рахунок своєчасного виявлення перших їх передвісників.

Серед основних вимог, що висуваються до такої системи контролю, можна виділити досягнення наступних характеристик: ефективності контролю, що визначається зменшенням витрат на контроль; визначення збоїв або відхилень в системі контролю та їх ліквідація; визначення обмежень заходів контролю, що визначаються нормативно-правовою базою та ринковим середовищем.

Основний принцип діяльності системи контролю виникнення світових фінансових криз базується на формуванні точок контролю у процесах управління [27], у яких накопичуються інформаційні данні, стосовно ефективності фінансових процесів та визначення відповідності основних макроекономічних індикаторів оптимальним значенням на всіх етапах контролю. При цьому точки контролю відслідковують зміни у реалізації фінансових процесів та фіксують відхилення для розробки та впровадження якісних управлінських рішень [27]. Такі відхилення виникають у результаті змін значень множини зовнішніх дестабілізуючих впливів, що описані у підрозділі 1.1.

На рис. 3.1 зображено графічну інтерпретацію реалізації системи контролю виникнення світових фінансових криз. Як можна бачити з рис. 3.1, першим етапом реалізації системи контролю є формування макроекономічних індикаторів ефективності. Після проходження елемента розгалуження здійснюється декомпозиція точки контролю на декілька точок, які рухаються паралельно.

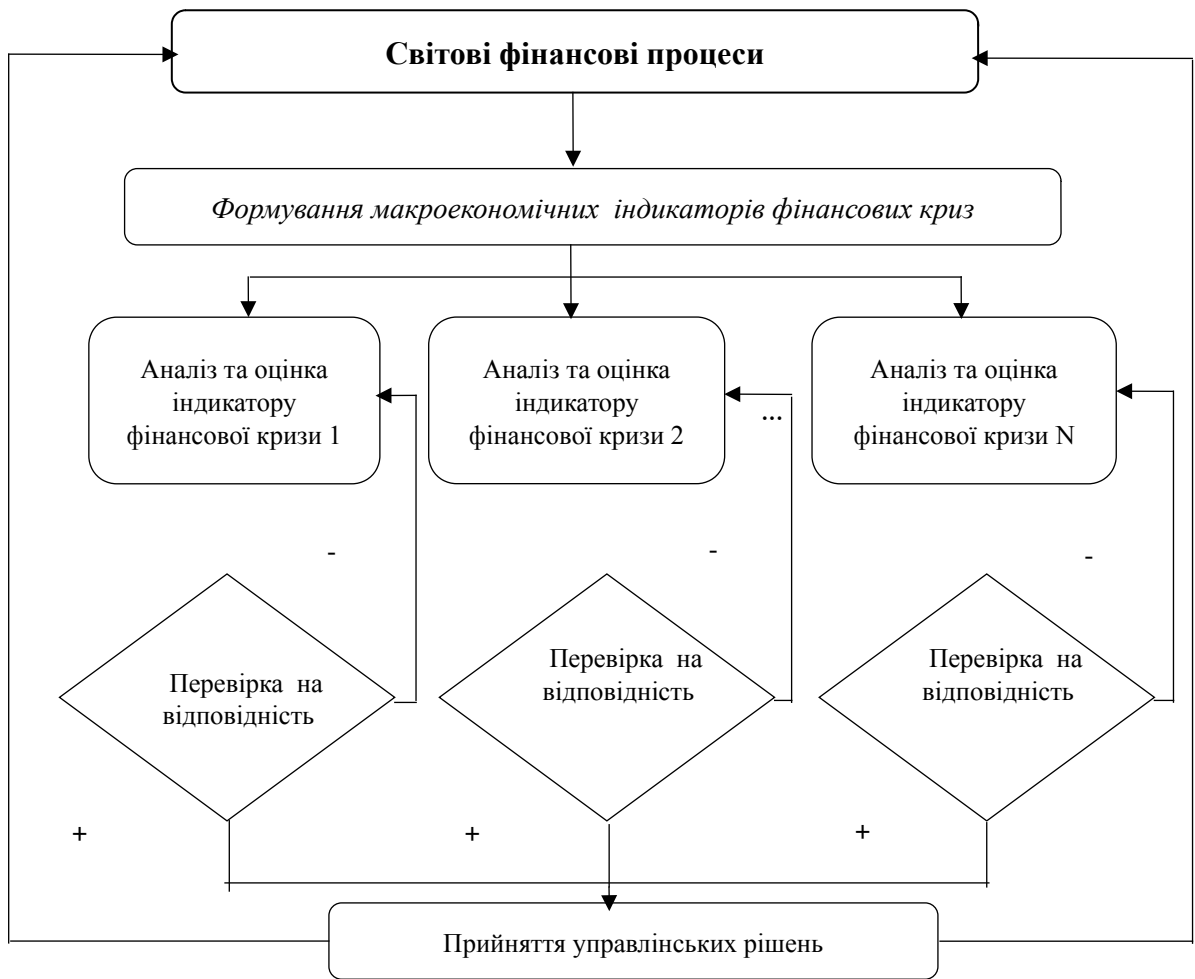

Рис. 3.1. Схема реалізації точок контролю виникнення світових фінансових криз

Розглянемо шляхи формалізації основних макроекономічних індикаторів, які становлять базу для реалізації контролю сигналів про настання фінансової кризи та описані у підрозділі 2.2. Для цього введемо наступні позначення:

S^{pb} – Сальдо платіжного балансу.

E^{debt}/GDP – Відношення зовнішнього боргу до ВВП країни.

Vol – Волатильність обмінного курсу.

MR – Міжнародні резерви країни.

Im – Імпорт країни.

Як вже було зазначено у роботі, оптимальне значення сальдо платіжного балансу дорівнює нулю. Тоді функцію мети з управління цього індикатору можна представити наступним чином:

$$S^{pb} \rightarrow S_{opt}^{pb}, \quad (3.1)$$

де $S_{opt}^{pb} = 0$ – оптимальне значення індикатора сальдо платіжного балансу.

Прийнятним є значення відношення зовнішнього боргу до ВВП країни на рівні 50%. Отже справедливим є вираз:

$$\frac{E^{debt}}{GDP} \cdot 100\% \leq 50\% \quad (3.2)$$

Індикатор волатильності обмінного курсу розраховується як відношення стандартного відхилення обмінного курсу до квадратного кореня періоду часу (відношення повних років до підперіодів) [5]. Відповідно до статистичних методів обробки даних, показники варіації у разі перевищення 15% вважаються мінливими. Тоді умову для індикатора волатильності обмінного курсу визначимо наступним чином:

$$Vol = \frac{\sigma^{ok}}{\sqrt{T/t}} \leq 0,15, \quad (3.3)$$

де σ^{ok} – стандартне відхилення обмінного курсу за період часу T ;

T – кількість років;

t – кількість підперіодів часу у році.

Для виконання умови покриття міжнародних резервів імпорту терміном на три місяці значення функції, що описує динаміку міжнародних резервів, у кожний період часу має бути вищим значення функції, що описує динаміку

імпорту, та темпи приросту міжнародних резервів (MR) повинні перевищувати темпи приросту імпорту (Im), тобто виконується наступна система нерівностей:

$$\begin{cases} f(MR(t)) > f(Im(t)) \\ f''(MR(t)) > f''(Im(t)) \end{cases} \quad (3.4)$$

Отже, запропонована економіко-математична модель раннього попередження виникнення світових фінансових на основі реалізації точок контролю макроекономічних індикаторів фінансових криз (3.1-3.4) дозволяє здійснювати моніторинг та розрахунок основних оціночних макроекономічних індикаторів та формувати інформаційний базис для розробки ефективних управлінських рішень з метою уникнення настання фінансових криз або зниження негативних наслідків за рахунок їх раннього виявлення.

3.2. Практичне застосування моделі контролю виникнення фінансових криз за макроекономічними індикаторами.

У підрозділі 3.1 запропоновано модель контролю виникнення фінансових криз за макроекономічними індикаторами, яка може імплементуватися у внутрішні системи раннього попередження фінансових криз на національному рівні. Водночас, ймовірність поширення фінансової кризи за межі національної економіки і її перетворення на кризу світового масштабу є тим більшою, чим глибше країна інтегрована до світогосподарської системи. Відтак, запропонована модель може практично застосовуватися і для раннього попередження світових фінансових криз, якщо у якості оцінюваних індикаторів будуть використані макроекономічні показники тих країн, які відіграють системно важливу роль у світовій економіці. Враховуючи вищезазначене, практичну апробацію економіко-математичної моделі контролю виникнення

світових фінансових криз за макроекономічними індикаторами проведено на прикладі розвинутих країн та країн, що розвиваються, з різних регіонів, які забезпечують найбільшу частку світового ВВП.

Так, за показником ВВП серед розвинутих країн та країн, що розвиваються, для апробації моделі контролю відібрано наступні країни, які у 2018 р. забезпечували найбільші частки світового ВВП: США (24,1%), Японія (5,8%), Китай (14,3%), Індія (3%) (додаток А).

Роль України у світовому господарстві не є системоутворюючою, і відповідно, показники її економічної динаміки не можуть слугувати індикаторами світових фінансових криз. Проте Україну включено до переліку досліджуваних країн, враховуючи нагальну необхідність впровадження механізмів раннього попередження фінансових потрясінь на національному рівні.

На прикладі відібраних країн розраховано значення функцій мети моделі контролю виникнення світових фінансових криз за макроекономічними індикаторами (3.1-3.4).

У таблиці 3.1 наведено сальдо платіжного балансу визначених країн за період 2017-2018 рр. (додаткові розрахунки наведено у додатку Б).

Таблиця 3.1

Сальдо платіжного балансу за період 2017-2018 рр., млрд. дол.

Період часу	Розвинуті країни		Країни, що розвиваються		
	США	Японія	Китай	Індія	Україна
2017 р.	-550,17	37,63	216,74	-72,21	-8,64
2018 р.	-627,69	3,63	102,92	-105,92	-11,37

Джерело: складено на основі [20]

Сальдо платіжного балансу за період 2017-2018 рр. для країн, що аналізуються, не досягає оптимального значення. США має найвище відхилення від оптимального значення. Найменше відхилення має Японія у 2018 р.

В таблиці 3.2 наведено відношення зовнішнього боргу до ВВП країни за період 2017-2018 рр.

Таблиця 3.2

Відношення зовнішнього боргу до ВВП країни у 2017-2018 рр., %

Період часу	Розвинуті країни		Країни, що розвиваються		
	<i>США</i>	<i>Японія</i>	<i>Китай</i>	<i>Індія</i>	<i>Україна</i>
<i>2017 р.</i>	106,0	235,0	46,8	67,8	71,6
<i>2018 р.</i>	104,3	237,1	50,6	68,1	60,2

Джерело: складено на основі [20]

На основі аналізу даних табл. 3.2 можна зробити висновок, що оптимальне значення показника відношення зовнішнього боргу до ВВП країни досягається тільки у Китаї. За іншими країнами значення оптимальності не досягається.

В таблиці 3.3 наведено точкові значення показника волатильності обмінного курсу країн, що досліджуються.

Таблиця 3.3

Точкові значення волатильності обмінного курсу країн

Країна	2.02.19р.	16.04.19р.	02.05.19р.	01.06.19р.	28.09.19р.	28.01.20р.
<i>США</i>	6,4	6,4	6,4	6,4	6,4	4,2
<i>Японія</i>	6,9	6,9	6,9	6,9	6,9	5,2
<i>Китай</i>	5,4	5,4	10,2	5,4	5,4	4
<i>Індія</i>	7,4	7,4	7,4	7,4	7,4	5,1
<i>Україна</i>	-	-	-	-	-	1,1

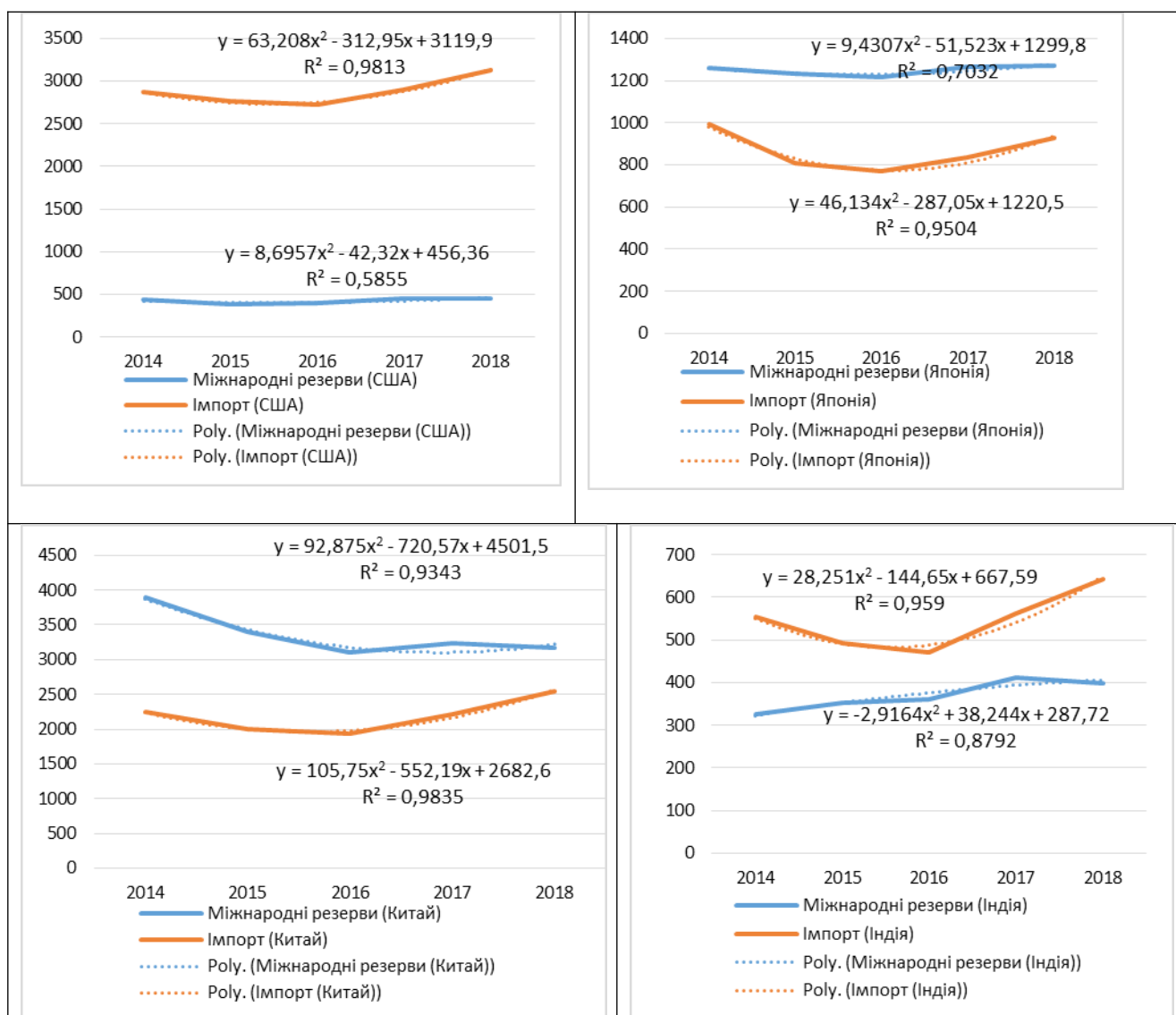
Джерело: складено на основі [19]

На основі аналізу даних табл.3.3 можна дійти висновку, що за всіма країнами обмінні курси мають достатньо стабільні значення. Отже, значення індикаторів волатильності обмінного курсу за всіма країнами можна визначити оптимальними.

Для виконання умови покриття міжнародних резервів імпорту терміном на три місяці в підрозділі 3.1 визначено, що мусить виконуватися умова (3.4). Для перевірки виконання цієї умови розраховано функції, які описують динаміку розвитку показників «Міжнародні резерви» та «Імпорт», достовірність функцій перевірено на основі коефіцієнту детермінації (R^2) (рис.3.2).

Для всіх функцій коефіцієнт детермінації перевищує 0.5, тому обрані функції є достатньо достовірними. Статистичні дані, на основі яких проводились розрахунки, наведено у додатку В.

Для США значення функції міжнародних резервів є нижчим за значення функції імпорту. Для інших країн значення функції міжнародних резервів є вищим за значення функції імпорту.

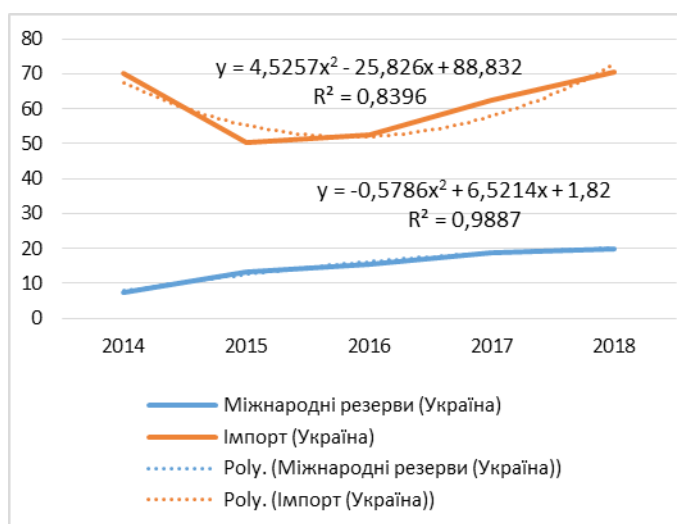

Рис. 3.2. Функції показників «Міжнародні резерви» та «Імпорт»

На основі побудованих функцій розраховано другі похідні, значення яких наведені у таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

Значення других похідних функцій «Міжнародні резерви» та «Імпорт»

Країна	Міжнародні резерви	Імпорт	Знак порівняння
<i>США</i>	17,39	126,42	<
<i>Японія</i>	18,86	92,27	<
<i>Китай</i>	185,75	211,50	<
<i>Індія</i>	-5,83	56,50	<
<i>Україна</i>	-1,16	9,05	<

Із аналізу даних таблиці 3.4. бачимо, що всі другі похідні функцій показника «Міжнародних резервів» менше за другі похідні функцій показника «Імпорт». Отже, умова (3.4) не виконується. Це означає, що індикатор співвідношення темпів зростання міжнародних резервів країни та імпорту має не оптимальні значення по кожній країні.

В таблиці 3.5 наведено матрицю відповідності оптимальних значень основних макроекономічних індикаторів фінансових криз по країнам, що досліджувались («+» - індикатор має оптимальне значення, «-» - індикатор має не оптимальне значення).

Таблиця 3.5

Матриця відповідності оптимальних значень основних макроекономічних індикаторів фінансових криз

Індикатор	Країна				
	США	Японія	Китай	Індія	Україна
Сальдо платіжного балансу	-	-	-	-	-
Відношення зовнішнього боргу до ВВП країни	-	-	+	-	-
Волатильність обмінного курсу	+	+	+	+	+
Співвідношення темпів зростання міжнародних резервів країни та імпорту	-	+	+	-	-

Так, США, Японія, Індія та Україна мають оптимальне значення тільки одного індикатору – волатильність обмінного курсу. Китай має оптимальне значення двох індикаторів – волатильність обмінного курсу та відношення зовнішнього боргу до ВВП країни.

Отже, на основі значень основних макроекономічних індикаторів фінансових криз та їх аналізу на виконання умов (3.1-3.4) можна зробити висновок, що існує висока ймовірність зародження фінансової кризи, яка може перейти до масштабів світової у таких країнах, як США та Індія.

В Україні також існує висока ймовірність виникнення фінансової кризи, але суттєвого впливу на світову економіку вона не має.

Таким чином, для попередження виникнення фінансової кризи необхідним є збільшення міжнародних резервів до рівня, який є вищим за імпорт та достатній для його покриття; нарощування ВВП країн або зниження їх зовнішнього боргу; врегулювання нерівноваги платіжного балансу, що наразі є спільною проблемою для більшості країн.

ВИСНОВКИ

Представники різних наукових шкіл дають різні пояснення, визначення та обґрунтування сутності та причин розвитку світових фінансових криз. У всіх випадках світові фінансові кризи охоплюють фінансові ринки, грошовий обіг та кредит, міжнародні фінанси, проявляється через стрімке зростання процентів, боргів, скорочення кредитів, масштабне падіння курсу цінних паперів, масові збитки на ринку деривативів, неконтрольоване зниження курсів валют тощо. Запропоновано класифікацію світових фінансових криз, яка враховує зв'язки причин та наслідків криз за такими ознаками: охоплення грошово-фінансової системи, рівень міжнародних економічних відносин та збурюючі фактори.

На основі ретроспективного дослідження історії розвитку світових фінансових криз та аналізу наукових джерел виділено основні макроекономічні індикатори, які можуть сигналізувати про розвиток фінансової кризи: сальдо платіжного балансу, відношення зовнішнього боргу до ВВП країни, волатильність обмінного курсу, співвідношення темпів зростання міжнародних резервів країни та імпорту.

Запропоновано економіко-математичну модель контролю виникнення світових фінансових криз на основі реалізації точок контролю макроекономічних індикаторів фінансових криз, яка може стати основою формування систем раннього попередження світових фінансових криз. Модель дозволяє здійснювати моніторинг та розрахунок основних оціночних індикаторів і формувати інформаційний базис для розробки управлінських рішень з метою уникнення настання фінансових криз або зниження негативних наслідків за рахунок їх раннього виявлення. Практична апробація запропонованої моделі на прикладі розвинутих країн та країн, що розвиваються, які відіграють системно важливу роль у світовій економіці, а також на прикладі України дозволила побудувати матрицю відповідності оптимальних значень основних макроекономічних індикаторів фінансових криз і визначити найбільш ймовірні джерела розвитку фінансової кризи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барановський О.І. Сутність і різновиди фінансових криз / О.І. Барановський // Фінанси України. – 2009. – № 5.
2. Береславська О.І. Сучасні банківські кризи: причини та ймовірність повторення / О.І. Береславська // Науковий вісник національного університету ДПС України. – 2013.-№3(62). – С.78-83.
3. Богдан Т. Глобальні ризики боргового «нависання» у розвинутих країнах і засоби їх мінімізації / Т. Богдан // Вісник НБУ. – 2014. - №6. – С.39-46.
4. Вовк В.Я. Діагностування кризи з боку центральних банків: зарубіжний та вітчизняний досвід / В.Я. Вовк, Ю.В. Дмитрик // Вісник НБУ. – 2013. - №3. – С.20-25.
5. Волатильність. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C>
6. Гриценко В. Світова фінансова криза: діагностика та нові підходи до виживання на фінансовому ринку / В. Гриценко // Вісник НБУ. – 2011. - №2. – С.20-26.
7. Гроші і кредит : навч. посібн. / за ред. д-ра екон. наук, проф. М.І. Крупки. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка. – 2010. – 408 с.
8. Дербенцев В. Д. Синергетичні та еконофізичні методи дослідження динамічних та структурних характеристик економічних систем : монографія / В. Д. Дебренцев, О. А. Сердюк, В. М. Соловйов та ін. – Черкаси : Брама-Україна, 2010. – 287 с.
9. Дджефри Д. Сакс. Діагностика кризиса // Компаньон. – 2000. - № 4.
10. Кончин В.І. Причини та прояви боргової кризи в ЄС і суперницькі підходи антикризової політики / В.І. Кончин, М.В. Максименко // Київський інститут бізнесу та технологій. – 2012. - №2(18). – С.19-30.

11. Кузнецов О. Генеза фінансових криз / О. Кузнецов // Вісник НБУ. – 2010. – №11. – С. 30-33.
12. Лазня А. Фінансова криза: причини виникнення та вплив на світову економіку / А. Лазня // Світ фінансів. – 2012. - № 2. – С. 54–62.
13. Лютий І. Фінансово-економічна криза 2008–2010 рр.: деякі чинники та уроки / І. Лютий, О. Юрчук // Вісник НБУ. – 2011. – №1. – С. 10-16.
14. Маринич Т.О. Компаративний аналіз індикаторів фінансової стабільності України [Електронний ресурс] / Т. О. Маринич. – Режим доступу: http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/3582/1/5_2.pdf.
15. Метеленко Н.Г. Криза національної банківської системи: причини, тенденції та шляхи подолання / Н.Г. Метеленко, М.В. Хацер // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2016. - №4-5. – С.69-73.
16. Мельник А.О. Теоретичні підходи висвітлення фінансових криз / А.О. Мельник // Наука й економіка – 2009. - №4 (16). – С.106-110.
17. Педь І. В. Світові фінансово-банківські кризи: особливості та причини виникнення / І. В.Педь, Ю. М. Лисенков, С. П. Ящук // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1248>
18. Пластун О.Л. Роль індикаторів фондового ринку у прогнозуванні економічних криз / О.Л. Пластун, І.О. Макаренко // Економічний журнал Одеського політехнічного університету. – 2018. – № 3 (5). – С. 70- 77.
19. Статистичні дані агентства [Bloomberg](https://www.bloomberg.com) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bloomberg.com/graphics/global-risk-briefing/>
20. Статистичні дані сервісу Кноема [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://knoema.com>
21. Тивончук І. О., Фінансові кризи: аналіз причин та механізмів їх прояву / І. О. Тивончук, П. І. Стецюк, О. І. Тивончук. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Vnulp/Ekonomika/2011_698/16.pdf.

22. Туган-Барановский М.И. Периодические промышленные кризисы. История английских кризисов. Общая теория кризисов. – М.: Наука-РОССПЕН, 1997. – С.277-330.
23. Чухно А. А. Сучасні фінансово-економічні кризи: природа, шляхи і методи подолання / А.А. Чухно // Економіка України. – 2010. – № 1.
24. Шабельник М.М. Електронні гроші: переваги та недоліки / М.М. Шабельник // Математичні методи, моделі та інформаційні технології у науці, освіті, економіці, виробництві: збірник тез I Всеукр. наук-практич. Інтернет-конф. з проблем вищої освіти і науки. Маріуполь: МДУ, 2019.- С. 235-238.
25. Шабельник М.М. Сутність грошей та особливості регулювання грошового обігу в ринкових умовах / М.М. Шабельник // Дебют: Збірник тез доповідей студентів економіко-правового факультету за результатами участі у Декаді студентської науки – 2019. Маріуполь: МДУ, 2019. – С. 106-109.
26. Шабельник Т.В. Напрями розвитку регулювання структури грошової маси в Україні / Т.В. Шабельник М.М. Шабельник // Особливості інтеграції країн у світовий економічний та політико-правовий простір: Матеріали VI Міжнар. наук-практ. конф. Маріуполь: МДУ, 2019.- С. 64-67.
27. Bulatova O. Modeling of the Control System of Business Processes of Management of Region as an Economic Entity / O. Bulatova, T. Shabelnyk, Yu. Chentukov, T. Marena // Advances in Economics, Business and Management Research: 2019 7th International Conference on Modeling, Development and Strategic Management of Economic System (MDSMES 2019). - Atlantis Press. – 2019. – Vol. 99. – P. 206-211.
28. Eichengreen B. Staying afloat when the wind shifts: External factors and emerging-market banking crises / B. Eichengreen, A. Rose // NBER Working paper. – 1998. – № 6370. – P. 18.
29. Krugman P.A. Model of Balance-of-Payments Crises // Journal of Money, Credit and Banking. – 1979/ - Vol.11, No 3. – P.311-325.

30. Minsky H. P. 1982b: The Financial Instability Hypothesis. Capitalist Processes and the Behavior of the Economy, in: Kindleberger, C.P./ Laffargue, J.-P. (Eds.): Financial Crises. Theory, History, and Policy, Cambridge University Press, 13–39.
31. Schwartz A.I. Real and Pseudo – Financial Crises, [w:] F. Capie, G.E, 2008. – 124 p.
32. Kindleberger C.P. Manias, Panics and Crashes, 6th ed. / C.P. Kindleberger, R.Z. Aliber. – New York: Palgrave Macmillan, 2011.

Динаміка ВВП окремих країн за період 2014-2018 рр., млрд. дол.

Країна	Період часу	ВВП	Темпи росту	Темпи приросту
Розвинуті країни				
США	2014	17527,28	-	-
	2015	18224,78	1,04	0,04
	2016	18715,05	1,03	0,03
	2017	19519,4	1,04	0,04
	2018	20580,25	1,05	0,05
Японія	2014	4850,41	-	-
	2015	4389,48	0,90	-0,10
	2016	4926,67	1,12	0,12
	2017	4859,79	0,99	-0,01
	2018	4971,77	1,02	0,02
Країни, що розвиваються				
Китай	2014	10534,53	-	-
	2015	11226,19	1,07	0,07
	2016	11221,84	1,00	0,00
	2017	12062,29	1,07	0,07
	2018	13368,07	1,11	0,11
Індія	2014	2039,13	-	-
	2015	2103,59	1,03	0,03
	2016	2289,75	1,09	0,09
	2017	2652,25	1,16	0,16
	2018	2718,73	1,03	0,03
Україна	2014	130,57	-	-
	2015	90,49	0,69	-0,31
	2016	93,31	1,03	0,03
	2017	112,13	1,20	0,20
	2018	130,86	1,17	0,17

Сальдо платіжного балансу окремих країн у 2017-2018 рр., млрд. дол.

Країна	Період часу	Експорт	Імпорт	Сальдо
Розвинуті країни				
США	2017	2352,5	2902,67	-550,17
	2018	2501,3	3128,99	-627,69
Японія	2017	875,5	837,87	37,63
	2018	929	925,37	3,63
Країни, що розвиваються				
Китай	2017	2429	2212,26	216,74
	2018	2651	2548,08	102,92
Індія	2017	489,4	561,61	-72,21
	2018	537,04	642,96	-105,92
Україна	2017	53,86	62,5	-8,64
	2018	59,13	70,5	-11,37

Динаміка міжнародних резервів та імпорту у 2014-2018 рр., млрд. дол.

Країна	Період часу	Міжнародні резерви	Імпорт
Розвинуті країни			
США	2014	434,41	2866,23
	2015	383,72	2765,22
	2016	405,94	2718,82
	2017	451,28	2902,67
	2018	449,9	3128,99
Японія	2014	1260,68	991,57
	2015	1233,09	807,98
	2016	1216,51	771,08
	2017	1264,14	837,87
	2018	1270,46	925,37
Країни, що розвиваються			
Китай	2014	3900,03	2241,6
	2015	3405,25	2002,28
	2016	3097,65	1942,18
	2017	3235,68	2212,26
	2018	3168,21	2548,08
Індія	2014	325,08	553,55
	2015	353,32	491,88
	2016	361,69	472,01
	2017	412,61	561,61
	2018	399,16	642,96
Україна	2014	7,5	70,00
	2015	13,3	50,22
	2016	15,5	52,46
	2017	18,8	62,5
	2018	20	70,5